

NERŮST JAKO VIZE, KTERÁ MŮŽE ZACHRÁNIT SVĚT

Tadeáš Žďárský

Jak souvisí environmentální krize, krizi nerovností, demokracie a kvality života s růstovou ekonomikou? Seznamte se s nerůstem ve třech základních rovinách biofyzikální, systémové a kulturní.

V první části textu jsou přiblížené čtyři propojené krize současnosti – environmentální krize, krizi nerovností, demokracie a kvality života. Později se kriticky podíváme na dnes nejčastěji propagované řešení zeleného růstu a některé jeho nedostatky a také si zodpovíme otázku, proč naše ekonomiky musí neustále růst. V druhé části textu se seznámíme s nerůstem ve třech základních rovinách biofyzikální, systémové a kulturní s cílem porozumět komplexnímu přechodu na nerůstovou ekonomiku.

Klimatická krize, rostoucí nerovnosti, nedostupné bydlení, čím dál častější syndromy vyhoření či klesající víra v demokracii. Problémy současnosti jsou systémové povahy, což dokazuje fakt, že o krizích se bavíme ne v jednom či dvou aspektech naší společnosti, ale v jejich většině. Navzdory, tomu, že se tyto problémy mohou zdát oddělené, jejich příčiny jsou propojené. Jedním z jejich společných jmenovatelů je ekonomický systém, který upřednostňuje růst a zisk pro malou část společnosti na úkor naplňování potřeb většiny lidí a přírody.

Na výše zmiňované krize reaguje už několik dekad hnutí tzv. nerůstu, které je těžké jednoduše zařadit. Nerůst je krom aktivistického hnutí také akademický proud, slogan, vize lepší budoucnosti, životní styl či provokativní slovo, které svým samotným zněním zpochybňuje růstové předpoklady, na kterých stojí naše civilizace. Zastánci a zastánkyně nerůstu se shodují, že ekologická modernizace dnešní ekonomiky, založená především na technologických inovacích, je pro dosahování udržitelnosti nedostatečná. Upozorňují, že potřebná je mnohem hlubší proměna – takzvaná sociálně-ekologická transformace –, která půjde ke kořenům dnešní krize a bude měnit také společenské struktury, instituce, hodnoty a předpoklady tak, aby se naše společnosti staly na růstu nezávislémi. Nerůstu nejde o negativní růst ve smyslu ekonomické krize, ale o osvobození společnosti od logiky růstu a uspokojení potřeb všech v rámci planetárních limitů. Nejde o to zmenšit slona, ale proměnit jej v šneka.

V první části textu jsou přiblížené čtyři propojené krize současnosti – environmentální krize, krizi nerovností, demokracie a kvality života. Později se kriticky podíváme na dnes nejčastěji propagované řešení zeleného růstu a některé jeho nedostatky a také si zodpovíme otázku, proč naše ekonomiky musí neustále růst. V druhé části textu se seznámíme s nerůstem ve třech základních rovinách biofyzikální, systémové a kulturní s cílem porozumět komplexnímu přechodu na nerůstovou ekonomiku.

Žijeme ve světě krizí

Environmentální krize: Současný ekonomický systém závislý na růstu těží, vyrábí, spotřebovává a plýtvá více než kdy jindy

Materiálová spotřeba naší civilizace je ročně 102 miliard tun materiálů, zatímco udržitelná hranice je přibližně poloviční. Bez ohledu na to, že už překračujeme několik z planetárních hranic, náš ekonomický systém vyžaduje, aby výroba a spotřeba stoupala dál a mnohem rychleji, než se dokáže příroda obnovovat. Právě tato nadměrná těžba materiálů je odpovědná za 90 % úbytku biodiverzity, ale také je jednou z hlavních příčin klimatické krize. Vědecké modely budoucnosti odhadují, že míříme k 2–3stupňovému oteplení do konce století, což by znamenalo kolaps naší civilizace tak, jak ji známe.

Navíc spotřeba přírodních zdrojů není spravedlivě rozdělena. Na 1,2 miliardy nejchudších lidí připadá pouhé 1 % světové spotřeby, zatímco na miliardu nejbohatších 72 %. Negativní důsledky tohoto „rozvoje“ dopadají na lidi a národy, které spotřebovávají nejméně, včetně žen, původních obyvatel a dalších marginalizovaných skupin. Například téměř 90 % úmrtí způsobených znečištěním ovzduší připadá na země s nízkými a středními příjmy, přičemž mnohá z úmrtí jsou způsobena průmyslovou činností, která žije nadměrnou spotřebu Západu.

Krize nerovností: Z ekonomického růstu těží hlavně ti nejbohatší, zatímco jeho negativní důsledky dopadají na nejchudší

Během pandemie, kdy se životní situace velké části populace zhoršila, 10 nejbohatších mužů planety svoje bohatství zdvojnásobilo a dnes vlastní víc majetku než 3,1 miliardy nejchudších obyvatel planety dohromady. Rozdíly mezi úzkou skupinou nejbohatších a zbytkem obyvatelstva jsou jedny z největších v historii a tato nerovnost se nadále zvyšuje.

Navzdory obrovskému růstu ekonomiky v posledních dekadách je chudoba pořád obrovským celosvětovým problémem. 60 % globální populace žije pod hranicí chudoby definovanou jako 7,40 dolaru na den. Navzdory populárnímu příběhu, že globální Sever rozvíjí globální Jih, situace je opačná. Je to právě globální Jih, který rozvíjí globální Sever: dle nejnovějších studií na každý 1 dolar pomoci, který země globálního Jihu obdrží, ztrácí Jih 14 dolarů v důsledku nerovné směny se Severem.

Rozevírající se nůžky mezi chudými a bohatými nejsou jen globálním, ale také českým problémem. V ČR procento nejbohatších (zhruba 85 tisíc lidí) vlastní víc majetku než dolních devadesát procent obyvatel a obyvatelek dohromady, ze kterých je 800 000 lidí v exekuci a milion má problém s cenově dostupným bydlením. A jelikož je náš daňový systém regresivní (tj. zatěžuje více chudé než bohaté) a protože stále více roste důležitost příjmů z majetku oproti příjmům z práce, všechny podmínky pro růst příjmových i majetkových nerovností naznačují, že tento trend se bude udržovat a prohlubovat.

Na růst orientovaný kapitalismus je speciální v tom, že chudoba a velké

nerovnosti zůstávají součástí našich ekonomik, navzdory tomu, jak velké bohatství daná země vyprodukuje. Proč jsou nerovnosti problémem? Z mezinárodních výzkumů víme, že nerovnost má zhoubné účinky na společnost: narušuje důvěru, podporuje nadměrnou spotřebu, zhoršuje fyzické i duševní zdraví. Je dokázáno, že v zemích s větší nerovností, ať už bohatých či chudých, jsou výrazně horší výsledky v datech o obezitě, násilí, zneužívání drog, věznění, vzdělání nebo sociální mobilitě. Nerovnosti ale nejsou dané, jsou vždy politickou volbou. Pokud měl být růst lékem na nerovnosti, rovnost může být lékem na růst.

Krise demokracie: Demokracie byla nahrazena ekonokracií a vládou nejbohatších

Kapitalistický ekonomický systém je často automaticky zaměňován za jediný ekonomický systém, který umožňuje demokracii. Paradoxně je to právě demokracie, jež je ohrožena v důsledku narůstající moci ekonomických zájmových skupin, které mají často větší moc než vlády jednotlivých států. Rostoucí nedůvěra společnosti vůči demokratickým institucím pramení také z toho, že běžní lidé mají malou možnost demokraticky zasahovat do tržní sféry, která úzce ovlivňuje jejich životy, např. na pracovišti nebo při developerských či podnikatelských projektech ve svém nejbližším okolí.

Nadvláda ekonomického myšlení, která je posílena tím, že si velká část společnosti automaticky spojuje ekonomický růst s indikátory kvality života, přispěla k přesvědčení, že stát by se měl řídit jako firma a její aktivity by měly být vždy výnosnou investicí. Takovému společenskému uspořádání se neříká demokracie, ale ekonokracie – jde o společnost, v níž jsou všechny politické cíle a hodnoty redukovány na ty ekonomické. Kde jsou společenské otázky depolitizovány a demokratická debata je nahrazena technokratickým výpočtem nákladů a výnosů v iluzi, že z ekonomického růstu těží všechny osoby stejně.

Krise wellbeingu: Další růst a rostoucí spotřeba nám kvalitnější život nezabezpečí

Navzdory častému mylnému předpokladu, že ekonomický růst zvyšuje spokojenost se životem, dnes víme, že tento vztah platí jen do jistého bodu, po kterém nárůst bohatých ekonomik a vyšší spotřeba dále nezvyšuje spokojenost se životem – jev známý jako Easterlinův paradox. I kdyby byla pořád větší spotřeba udržitelná (což technologicky není možné), nezlepšovala by spokojenost se životem.

Posedlost růstem a zvyšováním produkce a spotřeby se totiž realizuje na úkor jiných, nemateriálních lidských potřeb, jako např. volný čas, smysl, kvalitní vztahy či participace. Zatímco kvalita života nejchudší části společnosti se zhoršuje v důsledku pořád větší prekarizace a ekonomické nejistoty, u bohaté části společnosti koexistuje okázalá nadspotřeba souběžně s chudobou smyslu, volného času či kvalitních vztahů. Výsledkem spotřební a individualizované společnosti jsou častější problémy v oblasti duševního zdraví: deprese, úzkosti, syndrom vyhoření či osamění, které jsou odvrácenou stranou ekonomického systému, jenž motivuje individualismus, rychlost, výkon, zisky a ekonomický růst za každou cenu.

Falešná iluze „zeleného“ růstu

Jak lze dané problémy řešit? Takřka všechny státy na světě se snaží vyřešit problémy růstové ekonomiky dalším, v ideálním případě zeleným a inkluzivním růstem. I Evropská unie prosazuje tzv. Zelenou dohodu, která má vést ke zmiňovanému zelenému růstu.

Ten stojí na představě, že rostoucí ekonomiku lze pomocí technologických inovací a ekologické modernizace oddělit od jejích negativních dopadů na životní prostředí. Bohužel, takové oddělení se zatím nedaří, protože úspory jsou v růstovém systému nejčastěji jen investovány do další expanze, takže emise a spotřeba navzdory rozmachu úsporných technologií neklesají a je vysoce nepravděpodobné, že se to podaří v budoucnosti. Zelený růst tak zůstává jen iluzí, která legitimizuje současný ekonomický systém.

Pokud by růst pokračoval stejnou rychlostí jako doteď, do konce století by naše ekonomika byla 10násobná a to by planeta neunesla. Slovy Alberta Einsteina: „Problémy nemůžeme nikdy vyřešit, dokud budeme uvažovat stejně, jako když jsme je vytvářeli*y.“ Jeho slova potvrzují i vědecké studie: „Technologické inovace nestačí, potřebujeme snižovat i spotřebu,“ říká závěr metaanalýzy, která zkoumá 835 studií objasňujících vztah mezi ekonomickým růstem a degradací životního prostředí. Stejně jako zelená revoluce nevyřešila světový hlad a domácí spotřebiče neosvobodily ženy od domácích prací ani neukončily patriarchy, technologie nevyřeší neustálý tlak na další růst a vyšší spotřebu.

Přístup a politické opatření usilující o zelený růst také často reprodukuje nespravedlnost, a to hned v několika formách:

Těžba materiálů klíčových pro transformaci (např. lithium, kobalt, měď) na obnovitelné zdroje energie zasáhne nejvíce země globálního Jihu. Už dnes je na globální mapě environmentálních konfliktů 3773 konfliktů, z čehož většina v zemích globálního Jihu, kde obyvatelé brání svoje okolí před environmentální destrukcí. Vzhledem k tomu, že rostoucí ekonomiku je nemožné oddělit od její materiálové stopy, čím větší globální ekonomika bude, tím více bude konfliktů přibývat. Typickým příkladem může být přechod na elektromobilitu, se kterou např. Zelená dohoda počítá. Nahrazení fosilních aut za elektromobily by v nejbližších 20 letech vyžadovalo 40x větší těžbu lithia, než je ta současná.

Kromě negativních socio-environmentálních dopadů technologií, které označujeme za „čisté“, je z hlediska spravedlnosti problematické, že depolitizující přístup zeleného růstu nerespektuje skutečnost, že zatímco nejchudší vrstvy evropské populace za posledních 30 let snížily svoje emise o dvacet procent, emise deseti procent nejbohatších za toto období narostly. Právě jedno procento nejbohatších produkuje dvakrát tolik emisí než padesát procent nejchudších obyvatel planety. A zatímco celý svět se snaží dekarbonizovat, nárůst luxusní spotřeby, jako jsou SUV auta, soukromá letadla či jachty, zůstává takřka bez povšimnutí, i když se její emise zvyšují. Pro představu: 300 největších soukromých jachet na světě produkuje ročně stejné množství emisí jako všichni* všechny obyvatelé a obyvatelky Burundi, které už dnes trpí devastujícími dopady klimatické krize.

Pokud chceme efektivně řešit klimatickou krizi, právě výše zmiňované sektory ekonomiky, na které většina lidí nedosáhne, by se měly zmenšovat jako první, a to buď jejich úplným zákazem, nebo alespoň vysokou mírou zdanění.

Usilování o zelený růst, tedy oddělení ekonomického růstu od jeho negativních environmentálních dopadů, se ukazuje být

- nerealistické – protože každá ekonomická aktivita má svoji materiálovou a energetickou stopu
- nespravedlivé – protože negativní důsledky růstu dopadají na ty nejchudší lidi, kteří z růstu těží nejméně
- nesmyslné – protože ekonomický růst v západních zemích už dále nekoreluje s indikátory kvality života (zdraví, spokojenost, vzdělání...)

Snižování spotřeby, které je pro efektivní řešení klimatické a ekologické krize nezbytné, ale představuje obrovskou výzvu pro současný ekonomický systém, který je na růstu závislý. Pokud neroste, hrouť se a propadá se do recese. Jsme v bodu, kdy tento systém čelí mnoha krizím, na něž není schopen sám dát odpověď. Pokud lidem nenabídneme vizi nové ekonomiky, která uspokojí potřeby lidí i planety, lidi budou nadále sahat k jednoduchým, ale často nedostatečným, či dokonce kontraproduktivním pseudořešením.

Proč současná ekonomika musí pořád růst?

Ekonomický růst úzce souvisí s ničením životního prostředí, v západních zemích už nepřispívá ke zvyšování spokojenosti se životem, zvyšuje nerovnosti a dává obrovskou politickou moc úzké skupině lidí. Jak je tedy možné, že pořád usilujeme o růst? Protože žijeme ve společnosti, která je hnaná růstovou ideologií, a protože společnost má na růstu závislou ekonomickou strukturu.

Růstová ideologie

Růstová ideologie se dá chápat jako světonázor, který je automaticky považován za zdravý rozum (z angl. common sense), tedy je přirozený, správný a dalo by se říct takřka jediný možný. Dominantní ideologie je ze své podstaty konzervativní (v doslovném smyslu „odpor ke změnám“), protože se snaží legitimizovat a ospravedlnit status quo a také blokovat jakékoliv představy o jiném systému a zároveň slouží jako kulturní lepidlo: zajišťuje stabilitu, sjednocuje a drží lidi pohromadě.

Charakteristickým rysem moderních společností není to, že usilují o růst své ekonomiky, ale že pokrok, rozvoj a prosperitu vidí v ekonomickém růstu. Navzdory tomu, že výše ekonomického růstu posledních dekad je historickou anomálií a těžila z něho primárně úzká část společnosti, většina lidí ho považuje za přirozený a potřebný pro prosperitu či dobrý život. Skoro jako by tu vždy byl a také bude a právě v tom spočívá jeho síla.

Růstová ideologie dominuje jak na politické pravici, tak levici a takřka nikdo ji nahlas nezpochybnuje. „Růstismus“ je udržován nejen státy usilujícími o vyšší HDP, ale také firmami, jejichž cílem je maximalizace zisků, či jednotlivci, toužícími po vyšších příjmech. Stává se součástí identity jednotlivců i celých národů, prostupuje našimi touhami, nadějemi a hodnotami a formuje naši osobní identitu, postoje, to, co považujeme za úspěch, či neúspěch.

Pro růstovou ideologii je klíčové vytěsnit jakékoliv představy o dostatku. Dostatek nikdy nestačí. Více je vždy lépe. Růstismus popírá jakékoliv limity (např. planetární, jejichž překročení ničí základy života na Zemi, či limity nerovností, které podkopávají demokratické fungování ve prospěch úzké skupiny

bohatých elit). Žijeme ve společnosti, která svobodu vnímá jako svobodu vlastnit víc a víc, bez limitů – i když je taková svoboda možná jen na úkor dalších lidí na planetě či budoucích generací. Pokud ale někdo ve společnosti začne mluvit o dostatku a limitech, je často považován za omezovače svobody.

Růstová ekonomická struktura (neboli systémové tlaky na růst)

Ekonomický růst není ale jen důsledkem růstové ideologie. Je také důsledkem strukturální závislosti na růstu, ve které je růst stabilizátorem, a naopak jeho nedostatek či stagnace způsobuje recesi, která je pro společnost nežádoucí. I kdybychom jako společnost nahradili* y růstovou ideologii kulturou dostatku a struktura ekonomiky by byla stejná, nevytvořili* y bychom nerůstovou společnost, ale krizi růstového ekonomického systému (kapitalismu). Jinými slovy, ekonomický systém má v sobě zabudované systémové tlaky na růst, a proto je na růstu závislý:

- **výdaje státu** – ekonomický růst přináší skrze daně peníze do státní pokladny, za které se mohou financovat základní služby, jako je zdravotnictví, školství, doprava – pokud by se nezměnil daňový systém, bez ekonomického růstu by stát musel škrtat státní výdaje
- **pracovní místa** – ekonomický růst neustále tlačí na vyšší efektivitu a produktivitu, a tím snižuje množství potřebných pracovních míst, na druhou stranu právě díky růstu se vytváří nová pracovní místa – pokud by se růst zastavil a zvyšování produktivity by pokračovalo, docházelo by k nezaměstnanosti
- **peněžní systém** – tvorba peněz formou úvěru, které se vrací i s úroky, takže pokud si někdo půjčí 100 Kč a musí vrátit 102 Kč, dané 2 koruny jsou právě ekonomický růst – pokud by růst skončil, tyto dluhy by nebylo možné splatit
- **tlak na výkonnost firem** – firmy si konkurují na trhu, a pokud chtějí zůstat konkurenceschopné, potřebují neustále investovat do inovací; růst a zvyšování zisků, které jim zaručí kapitál na investice, zde tedy není nutně jejich svobodnou volbou, ale nutností k tomu, aby přežily

Často ve veřejné debatě zaznívá: „Je potřeba začít od jednotlivců.“ Bohužel, tento přístup zdaleka nestačí. Individuální snahy vymanit se z růstového závodu riskují, že budou marginalizovány a nakonec jim budou dominovat ti*ty, kteří*ré díky pravidlům hry na růst nashromáždili* y peníze, a tedy i moc.

Typicky, pokud se ekologický farmář nebo ekologická farmářka rozhodne pěstovat zeleninu, bude čelit hned několika problémům způsobeným ekonomickou strukturou: kvůli obrovské koncentraci kapitálu bude těžké sehnat půdu, pravděpodobně nebude konkurenceschopný*á vůči velkým agrokorporacím a také ho*ji možná dorazí klimatická změna, ke které velké korporace zásadně přispívají. Potřebujeme měnit současně jak růstovou ideologii, tak ekonomickou strukturu závislou na růstu. A protože pravidla hry obvykle určují vítězové* vítězky a z ekonomického růstu těží hlavně nejbohatší elity, potřebujeme vybudovat vizi ekonomiky, která slouží lidem i planetě, a současně společenskou moc většiny na její prosazení.

Náročné, ale zároveň klíčové otázky pro 21. století tedy jsou:

Jak ukončit růstovou ideologii a nahradit ji kulturou dostatku?

Jak proměnit strukturu naší ekonomiky tak, aby uspokojovala lidské potřeby bez nutnosti ekonomického růstu?

Přechod k nerůstové ekonomice jistě bude mít mnohá úskalí. Za každou odpověď na velké otázky se totiž otvírají další, stejně náročné otázky. Je však nutné přestat od nich odvracet zrak a začít o nich naopak otevřeně mluvit.

Pro přechod k nerůstové ekonomice je také důležitá práce s nejistotou. Pokud se budeme doposud držet dosavadních jistot a běžných řešení, je takřka jasné, že dané krize nevyřešíme.

Co je to nerůst?

Na výše položené otázky už několik dekad hledá odpověď hnutí tzv. nerůstu, představuje vizi ekonomiky a společnosti, která umožní žít dobrý život všem uvnitř planetárních limitů, tedy společnosti, kde nikdo nemá příliš málo a nikdo příliš mnoho. Společnost kvality, ne kvantity. Společnost, která nahradí kvantitativní zaměření a neustálý tlak na vyšší produktivitu a spotřebu a umožní zaměření na kvalitu těch aspektů života, které skutečně zvyšují spokojenost – mezilidské vztahy, volný čas, péči o své zdraví a okolí, či přináší vyšší míru demokratického zapojení do společenských procesů.

Dle jedné z nejpřesnějších definic nerůst znamená: plánované a demokratické snižování (a následně stabilizaci) produkce a spotřeby v západních zemích s cílem snížit environmentální dopady a nerovnosti a zároveň zvýšit kvalitu života.

V nerůstové ekonomice jde dle Kate Raworth o to, aby každá osoba dosáhla na tzv. „sociální základnu“, tedy uspokojila svoje základní (nejen materiální) potřeby, jako přístup k vodě, energii či jídlu, ale disponovala také politickým hlasem, vzděláním či rovností na úrovni genderu. Zároveň je ale klíčové, aby nikdo (a to jak na úrovni státu, tak jednotlivců) nepřekračoval tzv. „ekologický strop“, tedy nespotřeboval přírodní zdroje ve vyšší míře, než mu přináší.

Klíčové cíle nerůstu:

- zajistit environmentální udržitelnost
- snížit společenské nerovnosti
- posílit demokracii a zavést demokratické principy i do ekonomické sféry
- zvýšit spokojenost se životem (well-being)

Nerůst je spravedlivý. Cílem nerůstové transformace je ukončit extrémní chudobu, ale také extrémní bohatství. Nerůstová transformace by měla zajistit kvalitní a důstojný život všem, aby měl každý člověk přístup k naplnění svých základních potřeb. Naopak jednotlivá politická opatření by měla zamezit tomu, aby malá část populace žila na úkor ostatních. Snižování spotřeby by mělo začít snížením luxusní spotřeby nejbohatších (soukromé jachty, tryskáče, obrovské domy, SUV...). Politiky progresivního zdanění maximálního příjmu či dědických daní by měly přispět k financování nerůstové transformace, ale také

k demokratičtější společnosti, ve kterých mají lidi srovnatelnou moc ovlivňovat věci veřejné.

Nerůst je feministický. Kromě environmentální a sociální spravedlnosti nerůstové hnutí tematizuje i genderovou spravedlnost. V růstové ekonomice je důraz kladen na produktivní práci, která přispívá k růstu HDP, zatímco reprodukční práce, jako výchova dětí, péče o nemocné a staré, domácí práce či péče o přírodu, jsou v naší společnosti zneviditelňovány a podfinancovány. Právě tento typ práce vykonávají nejčastěji ženy, často migrantky. Nerůst staví péči o lidi a přírodu do samotného centra nového ekonomického modelu, ve kterém by byla péče o lidi a přírodu oceněna a spravedlivě rozdělena.

Nerůst je dekoloniální. Pokud nám záleží na tom, aby lidé žijící v globálním Jihu mohli uspokojit svoje základní potřeby, a proto také zvýšit svoji spotřebu, a zároveň nechceme zničit naši planetu, je potřeba snížit materiálovou a energetickou spotřebu v západních zemích. I když je nerůst určený primárně pro země globálního Severu, také v zemích globálního Jihu se už dlouho rozvíjí četné alternativy, které odmítají ideologii růstu jako univerzálního pokroku – v Indii je lokální alternativou např. ekologický swaraj – neboli Radikální ekologická demokracie, v Jižní Americe tzv. Buen Vivir a v Africe zase Ubuntu. I když se tyto přístupy v lečems liší, jejich společným jmenovatelem je, že rozvoj by měl

mít za cíl uspokojit potřeby lidí v harmonii s živým světem.

Tři roviny nerůstu

1. Bio-fyzikální nerůst

Současný objem spotřeby v západních zemích je neudržitelný. Vzhledem k tomu, že velikost ekonomiky úzce souvisí s objemem využití energie a materiálu, nerůst má za cíl zmenšit ekonomiku tak, aby se zmenšil i její materiálový a energetický průtok. To ovšem neznamená, že bychom měli* y začít zmenšovat všechny sektory ekonomiky. Sektory, jako je automobilový, masný, letecký či módní průmysl, by se měly zmenšovat, protože spotřebovávají obrovské množství zdrojů a energie, nejsou nezbytné nebo jsou lehce nahraditelné. Naopak, sektory ekonomiky jako péče, obnovitelné zdroje energie, zateplování, veřejná hromadná doprava, ekologické zemědělství či péče o ekosystémy by měly růst, protože jsou úzce propojené s kvalitou života, udržitelným životním prostředím a mají nízkou energetickou či materiálovou spotřebu.

2. Systémový nerůst

Pokud bychom snižovali* y spotřebu v rámci růstové závislé ekonomiky, způsobilo by to ekonomickou recesi, která má negativní sociální dopady, zvyšuje nerovnosti a dopadá na ty nejchudší. Proto je pro snižování spotřeby potřebná komplexní ekonomická transformace, která nám zajistí růstovou nezávislost. Nerůst proto přináší komplexní politické návrhy, jak se zbavit závislosti na růstu, a to jak v oblasti majetku (politika maximálních příjmů, progresivní zdanění, demokratické neziskové firmy), práce (zkrácení pracovní doby, nepodmíněný základní příjem nebo garantovaná pracovní místa), tak peněz (zavedení místních měn, které podpoří lokalizaci ekonomiky, nebo 100%

bankovní rezervy) a mnohé další. Zde jsou nejpopulárnější nerůstové politické návrhy popsané konkrétněji:

1. Univerzální základní služby

V nerůstové společnosti by lidé měli zajistit, aby každá osoba mohla uspokojit svoje základní potřeby, tedy měla nepodmíněný přístup k jídlu, bydlení, vzdělávání, zdravotní péči, dopravě, internetu, aby byla zajištěna bezpodmínečná péče o děti i starší. Uspokojování základních potřeb by neměla být investiční příležitost. Namísto toho, abychom tyto klíčové oblasti našich životů, jako je např. bydlení, nechali* v rukou trhu, kde se často stávají zdrojem enormních zisků pro malou část populace, můžeme tyto sektory dekomodifikovat, tedy poskytovat je kolektivně bez možnosti na nich vydělávat. Zatímco v České republice už veřejné služby fungují v oblasti zdravotnictví nebo vzdělávání, vize nepodmíněných základních služeb by znamenala jejich rozšíření i do dalších oblastí, jedná se např. o veřejnou dopravu či internet zdarma, přístup k sociálnímu bydlení či regulaci výšky nájemného. Studie z Velké Británie ukazuje, že financování nepodmíněných základních služeb by stálo 4,3 % HDP a mohlo by být financované skrze progresivnější zdanění, majetkovou či dědickou daň.

2. Maximální příjem

Pokud neomezený ekonomický růst na planetě s omezenými zdroji není možný, pak nemohou donekonečna růst ani příjmy jednotlivců. Například vedoucí zaměstnanci a zaměstnankyně (neboli CEOs) velkých amerických firem dnes vydělávají v průměru 360krát víc než průměrný zaměstnanec či zaměstnankyně dané firmy, v Amazonu je to dokonce 6474krát víc (údaj z roku 2021). Maximální příjem představuje demokraticky určený násobek příjmu minimálního, po kterého překročení by se všechny další příjmy daného člověka (např. z nemovitostí, dluhopisů nebo akcií) danily 100 %. V nerůstové literatuře se doporučené poměry mezi minimálními a maximálními příjmy pohybují od 1 : 4 až po 1 : 30, což znamená, že nejbohatší lidé by mohli mít 4 až 30násobek příjmů těch nejchudších. Maximální příjem může snížit nerovnosti ve společnosti, zamezit obscénní spotřebě nejbohatších (soukromá letadla, jachty...) a taky zlepšit podmínky pro demokracii, kde nejbohatší v současnosti využívají velké množství finančních prostředků na ovlivňování politických procesů.

3. Zkrácení pracovní doby

Zredukujme pracovní týden aspoň na 32 hodin a vytvořme programy, jež podpoří firmy a další zaměstnavatele a zaměstnavatelky, kteří*ré chtějí umožnit takzvaný work-sharing, tedy sdílení pracovních míst dvěma či více osobami. Výzkumy ukazují, že státy s kratší pracovní dobou mají nižší emise skleníkových plynů, genderově rovnoměrnější rozdělení péče v domácnostech, méně stresu a více pohody. Ztráta příjmu ze zkrácení pracovního týdne by však měla postihnout pouze nejbohatších deset procent. Existují návrhy na zkrácení pracovní doby během dne (např. na 6 hodin) nebo na zkrácení pracovního týdne na 4 dny.

4. Garantovaná pracovní místa

Myšlenka garantovaných pracovních míst znamená, že stát by měl poskytovat práci lidem, kteří by si ji nedokázali sehnat jinde. Stal by se tak „zaměstnavatelem poslední instance“. Toto politické opatření by lidi zbavilo strachu, že v průběhu transformace ekonomiky přijdou o práci, a zároveň by vytvořilo pracovní místa, která jsou pro tuto transformaci potřebná – budování zelené infrastruktury (např. budování obnovitelných zdrojů energie, zateplování

budov, ekologické zemědělství, obnova ekosystémů atd.) a péči o sebe navzájem. Nabídnout práci všem lidem, kteří o ni stojí, taky znamená, že státu se zvýší výnosy z daní, a naopak se ušetří na sociálních dávkách. Odhaduje se, že čisté náklady – po započtení všech dopadů – by měly být minimální; nebo dokonce negativní.

5. Nepodmíněný základní příjem (NZP)

NZP představuje formu sociálního zabezpečení v podobě pravidelné peněžní dávky vyplácené státem nebo jinou veřejnou institucí ve stejné výši všem lidem. Nepodmíněný znamená, že by byl vyplácen všem, bez ohledu na věk, pohlaví, rodinné zázemí a příjmy ze zaměstnání nebo jiných zdrojů. Základní znamená, že daná částka by měla být dostatečná na to, aby každá osoba mohla uspokojit svoje základní potřeby – mít jídlo, domov, elektrickou energii či internet. Mělo by tak dojít ke zvýšení příjmů chudších 50 procent populace, zatímco nejbohatších deset procent by tuto změnu pomáhalo financovat. Tato politika by pomohla snížit nerovnosti a existenční nejistoty, uvolnit lidem čas pro politickou participaci, občanské a dobrovolnické aktivity.

6. Konec investic do silně znečišťující výroby

Je potřeba ukončit možnost investování do fosilních paliv a přesunout tyto investice do rozvoje malých, decentralizovaných zdrojů obnovitelné energie, které budou podléhat lokální demokratické kontrole, namísto centrálních energetických gigantů v rukou oligopolů. Je také nezbytné zrušit veřejné investice do soukromých infrastrukturních projektů (například letišť), investice do zbrojení, těžby a využívání fosilních paliv. Ušetřené prostředky investujeme do zlepšování kvality veřejných prostranství jak ve městech, tak na venkově – do obnovy stávajících cest a ulic, jejich ozelenění, úprav náměstí, pěších zón, parků, výstavby cyklostezek či budování infrastruktury veřejné dopravy.

7. Konec HDP coby ukazatele pokroku a prosperity

Co měříme, na to se soustředíme a to posilujeme. Navzdory hlasitým a různorodým kritikám HDP je pořád jedním z hlavních indikátorů, kterému podřizujeme chod naší společnosti. Měli*y bychom ho nahradit indikátory, které odpovídají širším společenským cílům. Můžeme a měli*y bychom pochopitelně nadále shromažďovat monetární a fiskální data, ale ekonomika by neměla být podřízena pouze HDP a už vůbec ne jeho maximalizaci. Inspirativním příkladem může být např. indikátor hrubého národního štěstí z Bhutánu nebo index šťastné planety, který ukazuje, jak efektivně dokážeme proměňovat přírodní zdroje na dlouhý a spokojený život.

8. Omezení reklamy

Osvobodme veřejná místa (fyzická, ale i ta online) od reklamy. Reklamních banerů se už úplně zbavilo francouzské město Grenoble, části Sao Paula a první kroky udělala i Paříž. Upřednostňujeme poskytování informací a sociální marketing před komerčním využitím inzertních ploch. Zavedme volené civilní poroty, které budou kontrolovat množství a charakter povolené reklamy v masmédiích. Zavedme daň na reklamu.

9. Ukončení plánovaného zastarávání

Zavedme mnohem delší povinnou záruční dobu a „právo na opravu“, díky kterému by výrobky, které nemohou být opraveny za přijatelnou cenu, byly ilegální. Jak rychle by Apple redesignoval svoje produkty, kdyby byla minimální záruční doba např. 10 let? Firmy se často zoufale snaží zvýšit svůj prodej a vytvářejí produkty, které se za relativně krátkou dobu kazí a vyžadují výměnu, i přesto, že současnými technologiemi by byly schopné vytvořit kvalitní, dlouhotrvající produkty. Paradoxem zde je, že si často myslíme, že kapitalismus

je systém, který je postaven na racionální efektivitě, ale ve skutečnosti je to přesně naopak. Plánované zastarávání je formou úmyslné neefektivity.

10. Přejít od vlastnictví k sdílení

Přejít k daleko většímu sdílení produktů může mít velký dopad na snižování materiálové náročnosti našich životů. Sdílením jednoho kusu vybavení, např. vrtačky, deseti domácnostmi můžeme snížit poptávku po tomto produktu desetkrát, a přitom lidem ušetřit čas a peníze. Vytvořme veřejné platformy na sdílení, buď prostřednictvím aplikací, nebo i fyzicky, např. projekty, jako jsou knihovny věcí. Právě veřejným vlastnictvím a demokratickou správou zajistíme, že se vyhneme problematickým aspektům, které jsou dnes spojené s tržně orientovanými platformami jako Uber nebo Airbnb.

Navzdory tomu, že mnoho z výše uvedených politických návrhů je pro širší českou veřejnost zatím neznámých, postupně se začínají implementovat v různých částech světa. Nový Zéland například nahradil indikátor HDP indexem štěstí, s nepodmíněným základním příjmem se v lokálních měřítkách experimentuje po celém světě, Island zavedl zkrácení pracovní doby, americká města Portland nebo San Francisco zvýšila daňovou zátěž pro firmy, u nichž rozdíl mezi průměrným a maximálním příjmem přesahuje 250 násobků příjmů. I když jsou tato politická opatření zatím marginální, dokazují, že mohou představovat dílčí řešení dnešních krizí, a pomalu proměňují to, co považujeme za běžné. Zásadní otázkou je, jestli bude jejich rozšiřování pokračovat a jejich mozaika vytvoří nový ekonomický systém, který bude sloužit lidem i planetě.

3. Kulturní nerůst

Nerůst nepřináší jen vizi nové ekonomiky, ale také proměnu společnosti, kultury a hodnot.

Pokud chceme demokraticky prosadit nerůstový ekonomický systém, potřebujeme současně měnit svou kulturu tak, aby byla s nerůstovými hodnotami péče, rovnosti a dostatku kompatibilní. Společenská očekávání, měřítko úspěchu, skrytá poselství filmů a motivačních knih – tyto a mnohé další části naší kultury dnes převážně reprodukují růstovou ideologii, kdy je úspěšný člověk ten, který neustále překračuje svoje limity, aby dosáhl úspěchu nebo pokroku. Pokud se chceme přiblížit nerůstové budoucnosti, potřebujeme tuto kulturu zpochybnit a změnit a přijmout limity naší planety, ale i svých vlastních těl či životů.

Jeden z prvních teoretiků nerůstu Serge Latouche mluví o osmi strategiích prosazování nerůstu (kde Reduce, Reuse, Recycle jsou až poslední tři). První z nich je Re-evaluate neboli přehodnocení toho, co je pro nás jako společnost opravdu důležité. Druhým bodem je Reconceptualize (přehodnocení), vyzývající k znovupromýšlení významů některých pojmů, jako je například prosperita, svoboda, chudoba a jiné. Nerůstové hnutí se často mylně vykresluje jako hnutí propagující omezování či návrat do jesykyní. Toto hnutí ale nevyzývá k tomu, abychom pro záchranu planety obětovali* prosperitu, ale abychom ji redefinovali*y. Zatímco v současné růstové společnosti vnímáme prosperitu jako neustále se zvyšující životní standardy a vyšší spotřebu, prosperita v nerůstovém světě znamená uspokojení svých potřeb (nejen materiálních, ale i nemateriálních, jako například smysl, volný čas, kvalitní vztahy). Pokud se zbavíme čistě ekonomizujícího vnímání chudoby a rozšíříme ho i na nedostatek uspokojení dalších základních lidských potřeb, můžeme se bavit o jiných typech

chudoby – např. chudobě smyslu, chudobě volného času či kreativity, kterými dnes trpí i tzv. bohatí*é.

Další kritikou je, že nerůst by omezoval svobodu jednotlivců. Tento argument ale vychází z předpokladu, že svoboda znamená dělat či vlastnit cokoliv bez vnějšího omezení. Jak řekla filozofka Judith Butler, „náš svět činíme neobyvatelným ve jménu osobní svobody, která bývá považovaná za nejvyšší hodnotu.“ V současnosti máme omezení na noční hluk nebo rychlost na silnicích, protože si uvědomujeme, že neomezená individuální „svoboda“ může ohrozit kvalitu života, bezpečnost či dokonce život ostatních. Proč tuto logiku neaplikujeme i na příjmy? Dnešní pojetí svobody je totiž úzce provázáno s dominantní ideologií růstového kapitalismu.

Ve své podstatě vize nerůstu otevírá otázku: Co je to dobrý život? A jak ho můžeme společně žít bez toho, aniž bychom ho upírali*y dalším lidem, mimolidským tvorům či budoucím generacím? V nerůstovém hnutí se často využívá formulace „dekolonizovat naši imaginaci“, což znamená osvobodit se od růstových vzorců myšlení či růstových aspirací a představovat si udržitelnou budoucnost jinak a snažit se ji žít co nejvíce v přítomnosti. Znamená to vytvořit atraktivní vizi dobrého života, která nebude o omezování, ale naopak o naplňování i nemateriálních potřeb, na které často v růstovém systému není prostor. Právě změna životních aspirací jednotlivců i celých společností může být klíčovým pákovým bodem na proměnu ekonomického systému. Jak je možné žít nerůst už dnes? Například netlačení sebe samé*ho do neustále větší produktivity, ale akceptování vlastních limitů; pravidelným odpočinkem; oceňováním a sdílením reprodukční práce v domácnostech či pracovních kolektivech; kladením si jiných cílů či měřítek úspěchu; minimalismem a řadou další praxí.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

www.futuropolis.cz